

A dialóguselvű olvasás tapasztalatáról

ORBÁN GYÖNGYI

Az általánosan elterjedt vélekedés szerint az *olvasás* elsősorban technikai jellegű tevékenység: a betűk összeolvasásának a „tudományát” jelenti, olyan cselekvést, amely az információszerzés, a tanulás egyik (s még ma is talán a legfontosabb) *eszköze*. Mindannyian ismerjük azonban azokat a „mellékhatásokat”, amelyek az ilyen „technikai” értelemben vett olvasás gyakorlását kísérni szokták: a tanulással járó erőfeszítést, az olvasottak birtokba vételéért folytatott sokszor kilátástalan küzdelmet.

Gondoljunk most azokra a tapasztalatainkra is, amelyek az olvasásnak egy másik – pozitív – értelméről tanúskodnak; azokra a helyzetekre, amelyekben nem „kötelességből”, hanem „csak úgy”, a magunk kedvére olvasunk. *Ez* az olvasás kikapcsolódás és öröm forrása. Vajon mi működteti az ilyen olvasást, s melyek lehetnek azok a mozzanatai, amelyek „átvihetők” lennének akár a tanulási helyzetekbe is, hogy ott a „győtrelemmentes” tanulás energiájává váljanak?

Mi vezet bennünket azokhoz az olvasmányokhoz, amelyeket a magunk akaratából olvasunk el?

Ha számot vetünk azokkal a tapasztalatainkkal, amelyek ezzel a kérdéssel kapcsolatosak, akkor mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy *minden* olvasásban erőteljes *megértésre való törekvés* nyilvánul meg. Az írott szöveg mindig úgy áll előttünk, mint ami egy még ismeretlen, de általunk feltárandó értelmet rejtget magában. Ezért már eleve egyfajta *várakozással* kezdünk hozzá az olvasáshoz, úgy, hogy előtekintünk egy feltételezett értelemre, arra, amit az olvasott szöveg „mondani akar” nekünk. Úgy fordulunk hát a szövegekhez, mint ahogyan a beszélgetőpartnereinkhez fordulunk olyankor, amikor valami – számunkra fontos – megbeszélnivalónk akadt. *Az olvasás beszédhelyzete: dialógusszituáció.*

Hogyan is kell ezt érteni?

Dialógust folytatni azt jelenti: meghallani azt, amit a *másik* mond nekünk, figyelmesnek lenni a beszédében rejlő értelem igényére. Mindannyian tapasztalhattuk, hogy egy beszélgetésben mindig többről van szó, mint amiről látszólag, a szavak grammatikai értelmét tekintve, szó van. Még egy közönséges hétköznapi beszédhelyzetben sem csak pusztán információcsere történik, hanem annál mindig több. Éppen ezért a dialógus nemcsak az értelmünket és a nyelvismeretünket veszi igénybe, hanem – többek között – a beleérző-beleélő képességünket, emberismeretünket, intuíciónkat is. A beszélgetésben való mély együttlét, amelyet az egymás megértésére való törekvésünk révén élhetünk meg, egy különleges, hallgatólagos értelem-dimenzióba von bennünket, melyben a beszélgetés nyelve – a gondolatközlő funkció mellett – valóságos „inkantációs funkciót” kap. Ily módon a beszélgetők olyasmit is egymás tudomására hoznak, amiről voltaképp egyetlen szót sem ejtenek. A *megértésre való törekvésük* tehát ilyenkor nemcsak a fogalmakba foglalható, s nyelvtani értelemben dekodolható információkra irányul, hanem ezen túlmenően, sőt, *elsősorban* erre a hallgatólagosan áramló értelemre.

Nos, nem kétséges, hogy a könyvekkel, a szövegekkel való találkozásaink példaértékű esetei az ilyen „inkantációs töltetű” beszélgetés-szituációnak. Az olvasás mindig több, mint valamely információ pusztán tudomásulvétele. A várakozás, amellyel előzetekintünk a szövegben még rejtőzködő, de az olvasás folyamán – reményeink szerint – kibontakozó értelemre, olyan „inkantációs aurát” alkot, amelyen belül a könyv és az olvasója beszélgető közösséget alkot. E közösség dinamizmusát a megértésre való törekvés energiája s az ennek nyomán teremtődő értelem öröme biztosítja.

Gondoljunk annak a betűzgető gyermeknek az örömére, aki egyszer csak ráébred arra, hogy az olvasottaknak összefüggő értelme van! Ettől kezdve érdekeltté válik abban, hogy az olvasás technikai értelemben vett nehézségeit áthidalja, s hogy részesévé váljék annak az értelemegésznek, amely az ő olvasása nyomán mintegy „előjön”. Ettől kezdve az olvasás elsősorban nem a „kibetűzés” feladatát jelenti számára, hanem megértő-értelmező tevékenységet. Már nem egyszerűen a leírt szavak, mondatok megismétlése „felhangosítása” az olvasás tétje, hanem egy most még rejtőzködő értelem világra segítése. A megértő olvasás ezért olyan tevékenység, amely a szövegalkotó energiákat, kreatív mozzanatokat is megkövetelő szólítására válaszol.

Hogyan tesz eleget az olvasó ennek az igen fontos követelménynek?

Ha szem előtt tartjuk azt a belátásunkat, amely szerint a szöveg és az olvasó viszonya dialógusszerű, akkor ez azt jelenti, hogy *a megértő olvasásban a sikeres párbeszéd szabályai kell hogy érvényesüljenek*. Egy párbeszéd sikere mindig azon múlik, hogy a

partnerek milyen mértékben hajlamosak a másik véleményének a meghallására (a „másság elismerésére”), illetve a saját előítéletek tudatosítására és kockáztatására. A dialógus a „szót értés művészete”; s ez érvényes a dialóguselvű olvasásra is. Az élőbeszéd helyzetekhez viszonyítva azonban az olvasás helyzetekben különös felelősség jut – éppen az olvasónak. Mivel ugyanis az írás időbeli távolságot teremt, egyedül az olvasó megértésre való törekvésének energiája alakíthat olyan *eleven* dialógusszituációt, amelyben a „szót értés” valóban bekövetkezhet.

Ez azt jelenti, hogy *olvasás közben fokozottan érvényesíteni kell a szöveg értelemigényét*. Ezt az értelemigényt természetesen maguk a szövegek juttatják kifejezésre, és – a maguk módján – segítik is az olvasót abban, hogy erre figyelmes legyen. A szövegek megformálásába ugyanis mindig beletartozik az is, hogy egy „te” értelemelváro beállítódását követelik meg. Más szóval: minden szövegbe bele van építve egy előreutalás a címzettre, aki főgékony az olvasás során kibontakoztatható értelemre. Annak, aki a szöveg szavát érteni kívánja, e szövegbe formált Te-nek a pozíciójába kell belehelyezkednie. E kommunikatív mozzanat működésének köszönhető, hogy az írás olvasásba fordulhat át.

A szépirodalmi szövegek példája különösen jól meg tudja mutatni, hogy mit is jelent ez. Az irodalmi művek jellemzője ugyanis, hogy az olvasó megértésre törekvését „akadályozva segítik”, azaz, különleges megformáltságukkal (pl. a metaforikus beszédmóddal) akadályokat állítanak a megértés elé, ám – érdekes módon – éppen ezáltal teszik érdekeltté az olvasót a velük való *együttműködésre*, arra, hogy – a szövegben egyre inkább elmélyülve, annak megformáltságára egyre inkább ráhangolódva érvényesülni engedjék a benne rejlő értelem igényét.

Egy felolvasott vers példája megmutathatja, mire kell itt gondolni. A felolvasásban sohasem a leírt szöveg valamiféle gépies megisméltése történik, hanem olyan értelmezés, amely a szövegbe rejtett értelem igényére van tekintettel. A felolvasást olyankor tartjuk „helyesnek”, ha úgy érezzük, hogy az általa megszólaltatott értelem megfelel a szövegből sugárzó igénynek, „helytelenek” pedig akkor, ha ellentmondást érzünk a kettő között.

E megfelelésnek természetesen a szöveg néma olvasásában is érvényesülnie kell. A szöveg a megformáltsága módján állítja rá a befogadót a helyes olvasásra. A szöveg értelemigényére való ráállítódásunk pedig nemcsak *intellektuális* tevékenység, hanem az *egész személyiség*, az *intuíció*, a *képzelet*, sőt – különösképpen a műalkotások esetében – a *test* részvételét is megköveteli. Mindenki számára ismerős lehet annak a tapasztalata, ahogyan a fülünk, pontosabban a hallásunk, s ezzel együtt az izmaink, egész testünk hozzászokik és igazodik a zene ritmusához. A kísérleti lélektani kutatások kimutatták, hogy a ritmusos művek (pl. a versek) előadását, de még a néma olvasását is önkéntelen izommozgással (rendszerint a hangképző szervek működtetésével) kíséri a befoga-

dó. Valami ehhez hasonló történik olyankor is, amikor egy regény olvasásában „mélyedünk el”. Nem kétséges: ilyenkor annak az értelemnek a megteremtésére „állunk rá”, amire a mű szólít bennünket; más szóval: együttműködünk a szöveggel, részt veszünk annak artikulációjában.

A dialogikus olvasás tehát artikuláló olvasást is jelent.

A befogadó kétségtelenül magában az alkotásban vesz részt valamiképpen, amikor a művet olvassa. Nem, korántsem arra kell itt gondolni, hogy az olvasó a szó szoros értelmében újraalkotja a művet, vagyis „egy az egyben” megismétli a szerző alkotó tevékenységét; inkább egyfajta „alkotó együttműködés” részesévé válnunk, amikor olvasunk. Függetlenül attól, hogy verses vagy prózai alkotás befogadásában veszünk-e részt, mindig szükség van erre az együttműködési készségre: hogy hajlandók legyünk „ráállni” a mű artikulációs mozgásának a ritmusára, s nyomon követni a műnek az ebben az artikulációban megtestesülő értelemigényét. A művész - annak a „tökéletességre való előrenézésnek” a nevében, amely mindig a művészet jelenlétéről tanúskodik - arra törekszik, hogy alkotásában „minden a helyén legyen”. (Ez a törekvés még a formabontó alkotásokban is érvényesül.) Olvasni tudni tehát az jelenti: e „tökéletességre való előretekintés” jegyében törekedni a megértésre.

És - bár a tökéletességre való előretekintés a „nem szabad elhibázni” feladatát rója úgy az alkotói, mint a befogadói tevékenységre, e nehéz feladat teljesítése mégsem tűnik nehéznek, mert *örömmélnnyel jár* - Gadamer szavával: „boldogságtapasztalatot” képvisel -, akárcsak a játék. Az együtt-játszás öröme, valamint a teljességben való részesedés ígérete segíti át a művészt az alkotás, az olvasót a befogadás „nehézségein”.

A dialóguselvű irodalomolvasás tapasztalatának van még egy, a fentiekkel összefüggő, példaértékű tanulsága: *a könyvek igénylik az elidőzést, a türelmes, figyelmes, lassú olvasást*. A számítógépek és a villámgyors hírközlés, az Internet korában igen fontos ez a figyelmeztetés. Tulajdonképp már a könyvnyomtatás feltalálása *időbeli hiátust* okozott a kulturális kommunikáció szerkezetében: jelentősen megnőtt ugyanis az időbeli (s ezzel együtt a befektetett fizikai-szellemi energiabeli) különbség egy könyv *megírása* és *befogadása* között. Ez a különbség ma végzetesen aránytalanra kezdett válni (az olvasás felgyorsulásától a befogadás teljes elmaradásáig). Újra kellene tanulni (vagy inkább újra megszokni) azokat a befogadási technikákat, amelyek csökkentik a távolságot az írás és az olvasás „idője” között. Nem jelentene ez mást, mint a ráhangolódni tudást arra a tempóra, amelyet a mű maga megkíván. Ezt az olvasási módot persze nem lehet szabályokba foglalni, ugyanis - mint Gadamer írja - „a helyes tempót sohasem lehet mérni, kiszámítani”. A mű „életritmusára”, „lélegzetvételére” való ráhangolódást a műalkotás artikulációs játékában - s ennek örömeiben - való részesedésünk biztosíthatja.

Irodalom:

Gadamer, Hans-Georg: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja.* Ford. Bonyhai Gábor. Gondolat, Bp., 1984.

Gadamer, Hans-Georg: Szöveg és interpretáció. In Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció.* Ford. Hévízi Ottó. Cserépfalvi kiadása, Bp., é. n.

Gadamer, Hans-Georg: Epületek és képek olvasása. In *A szép aktualitása.* Ford. Loboczky János. T-TWINS Kiadó, Bp., 1994.

Gadamer, Hans-Georg: A kép és a szó művészete. In Bacsó Béla (szerk.): *Kép, fenomén, valóság.* Ford. Hegyessy Mária. Kijárat Kiadó, Bp., 1997.